

ÇİFT KUTUPLU MONİZM: HOLOGRAFİK VE SİMÜLATİF EVRENLER

Bipolar Monism: Holographic and Simulative Universes

Doç. Dr. Sait KAR & Bahadır Yusuf SAYAN

Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,
Ordu-Türkiye, E-mail: sait-
kar@odu.edu.tr

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensti-
tüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim
Dalı Doktora Öğrencisi, Ordu-Türkiye,
E-mail: bahadiryusufsayan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0001-4184>

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8366-2381>

DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/akalid.95313>

Makale Türü	Araştırma - Research	Article Type
Geliş Tarihi	3 Temmuz - July 2026	Received
Kabul Tarihi	9 Temmuz - July 2026	Acceptance
Yayın Tarihi	28 Ağustos - August 2026	Publication
Sayfa Aralığı	104 - 119	Pages Range

Sait Kar - Bahadır Yusuf Sayan, “Çift Kutuplu Monizm: Holografik ve Simülatif Evrenler”, *Akademik Literatür Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (AKALİD)*, Cilt: 4, Sayı: 2, Ağustos 2026, s. 104-119.

Öz

Bu çalışma, din felsefesinin temel inceleme alanlarından uluhiyet tasavvuru bağlamında geliştirilen, Ulu Varlık ile evren arasındaki ilişkinin anlamlandırılması çabasının bir ürünü olan “Holografik ve Simülatif Evrenler” paradigmasının kavramsal içeriğinin izahı amacıyla hazırlanmıştır. Ele alınan temel problem, mutlak monist bir tözsel birlik kabulüne karşın gözlemlenen ontik çokluğun imkânının nasıl açıklanacağıdır. Çalışmada bu sorunun cevabı için “*Holografik Evren*” ve “*Simülatif Evren*” olmak üzere iki temel kavram kullanılmıştır. Holografik evren; tüm zaman, mekân ve maddeyi içermesinde barındıran, her boyutu kapsamasına karşın hiçbir boyutta bulunmayan, “örtük düzen” olarak da tanımlanan temel ve nedensel öncelik sahibi bir gerçeklik kutbudur. Simülatif evren ise bu mutlak bütünü, sınırlı algı kapasitesine sahip “Cüzi Bilinçler” tarafından eksik ve parçalı idrak edilmesiyle beliren “açık düzen”, yani fenomenal dünyadır. Çalışmada, cüzi bilincin örtük düzendeki “*holohareketler*” ve “*holosuçramalar*” aracılığıyla zaman yanılması oluşturduğu ve mutlak bütünlüğün hakikatini sınırlı ve görel bir gerçeklik (simülasyon) olarak deneyimlediği ifade edilmektedir. Buna göre algılanan evren, kaynağı itibarıyla gerçek ancak algılanışı itibarıyla yanılısamalıdır. Gerçekliğin hem mutlak birliğini hem de algısal çokluğunu aynı

anda temellendiren bu yaklaşım, “*çift kutuplu monizm*” olarak nitelendirilmiştir. Geliştirilen bu paradigma, uluhiyet-evren ilişkisine fizik ve mistisizmin din felsefesi ekseninde keşiştiği ontolojik bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Holografik Evren, Uluhiyet-Âlem Tasavvuru, Monizm, Bilinç.

Abstract

This study was prepared to explain the conceptual content of the “*Holographic and Simulative Universes*” paradigm, developed in the context of divinity within the philosophy of religion, as an effort to make sense of the relationship between the divine and the universe. The problem addressed is how to explain observed ontological plurality despite the acceptance of an absolute monistic substantial unity. Two concepts are used to answer this question: the “*Holographic Universe*” and the “*Simulative Universe*.” The Holographic Universe is a fundamental, causally prior reality pole that contains all time, space and matter and encompasses every dimension while existing in none, also defined as the “*implicate order*.” The Simulative Universe is the “*explicate order*,” the phenomenal world arising from the incomplete perception of this absolute whole by limited “*Particular Consciousnesses*.” The study states that consciousness produces the illusion of time through “*holomovements*” and “*hololeaps*,” experiencing absolute wholeness as a limited, relative reality (simulation). Accordingly, the perceived universe is real in its source but illusory in its perception. This approach, grounding both the unity and plurality of reality, is characterised as “*Bipolar Monism*,” offering an ontological ground where physics and mysticism intersect on the axis of the philosophy of religion.

Keywords: Philosophy of Religion, Holographic Universe, Divinity-Universe Concept, Monism, Consciousness.

Giriş

Varlığın mahiyetine ilişkin vahdet-kesret sorunu felsefe tarihinin en kadim meselelerinden biri olup din felsefesinin tartışma alanlarından biridir. Varlığın mahiyetine dair monizm, düalizm, plüralizm gibi tözün niceliğine dair temel yaklaşımlar vardır. Ancak, Ulu/Tanrısal olan hakkında düşünüldüğünde onun bir şeylerden meydana geldiği düşüncesi kanaatimizce sorun teşkil etmektedir. Zira bu durumda “latif” olmayışı bakımından eksik bir varlık ortaya çıkardı. Sonradan ortaya çıkan bu varlığın ise ezeliliğinden bahsetmek pek güç olurdu. Elbette mimar tanrı anlayışına benzer bir yaklaşımla birlikte bir düalizm hatta plüralizm çerçevesinde dahi Tanrısal töz biricik olarak tutulup latiflik ve ezelilik ilkesi korunabilir. Fakat ezelilikte eşsizliğin sağlanmasının en temel yücelik mertebesi olacağı düşüncesinden hareketle gelişen, mutlak birliğin uluhiyete daha layık olduğuna dair kanaatimiz, ilgili paradigmaya dair ilgimizi ve varlığın anlamlandırılabilirliğine dair ümidimizi artırmaktadır. Çalışma bu kapsamda “*Holografik ve Simülatif Evrenler*” paradigmasının kavramsal içeriğini açıklamayı konu edinmektedir.

Bu açıklamalarla mutlak monist bir bütünlükte dahi diğer varlıkların imkânının ifade edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda “Holografik ve Simülatif Evrenler” paradigmasının kavramsal içeriğinin din felsefesi ekseninde açıklığa kavuşturulması, bu paradigmayı klasik ve çağdaş düşünce tarihindeki benzer yaklaşımlarla karşılaştırılması ve ona yöneltilebilecek başlıca itirazların değerlendirilmesi sağlanmıştır. Çalışmanın önemi, uluhiyet-âlem ilişkisine dair birliği ve çokluğu aynı anda temellendirmeyi hedefleyen özgün bir modeli, çift kutuplu monizmi din felsefesi literatürüne kazandırmasıdır. Bu model, gerçekliğin hem mutlak birliğini (örtük düzen/holografik

evren) hem de çoğul yapısını (açık düzen/simülatif evren) tek bir ontolojik zeminde bir araya getirmeyi ve böylece fizik ile metafiziğin din felsefesi ekseninde kesiştiği bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın literatüre katkısı da bu modelin ortaya konmasıdır. Tüm bu geliştirilen düşünce ekseninde, farkındalık (bilinç) sahibi olan insanın mutlak bütün bir gerçeklik karşısında başlıca kendi varoluşunu anlamlandırmasının kolaylaşması hedeflenmektedir.

Bilimsel ve felsefi temas noktaları bulunan (Currivan, 2018, ss. 253, 260-261; Ferguson, 1996, ss. 40-41, 1996, s. 41; Ocak, 2023; Talbot, 2004, ss. 67, 72-74, 272, 390, 2004, s. 223, 2004, ss. 216-217) holografik evren teorisinin, insan ile iç içe olan ancak onu aşan bir tür uluhiyet-âlem tasavvuru (Keskinlik, 2012, s. 277) olduğunu ifade edebiliriz. Din felsefesinin önemli inceleme alanlarından Ulu Varlık-insan ilişkisini anlamamanın bir ön koşulu olarak kabul ettiğimiz uluhiyet-evren ilişkisinin “her şeyi içermesinde barındıran mutlak bütün” bağlamında anlaşılabilmesi için evrende gözlemlenen çokluğa karşın monizmin açıklanması gerekmektedir. Bu açıklamanın sunumu çalışmamızın en önemli yanıdır. Bu temel, tözsel birliğe karşın ontik çokluğun izahıdır.

Bu makale, nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Yapılan doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen konuya dair kaynakların sistematik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 187). Çalışmada ifade edilecek bazı özgün terimlerin holografik evren veya simülatif evren bağlamında gruplandırılarak anlaşılabilmesi için vurgulanmalıdır. Holografik evren, örtük düzen, külli bilinç, boyutsuzluk, zaman dışılık, birlik halindeki töz gibi kavramlar hakikatin monist (mutlak bütün) doğasını farklı bağlamlarda işaret etmek için ifade edilmektedir. Simülatif evren, açık düzen, cüzi bilinç, boyutluluk, zamansallık, ontik çokluk gibi kavramlar ise hakikatin çoğul ve algısal olan yönünü işaret etmek için geliştirilmiştir. Teorinin kavramsal çerçevesi açıklanırken bu kavramlar yerleri geldikçe izah edilecektir.

1. Holografik Evren

Hologram, holon ve gramma sözcüklerinin birleşiminden oluşan “Bütünün Grafiği” şeklinde anlaşılabilir bir kavramdır (Cevizci, 1999, s. 847; Larousse, 1992, ss. 847, 174). Bu bağlamda ele aldığımız hologram esasında bütünlüğün bizce idrak edilebilen izdüşümünü/grafiğini ifade etmektedir, bütünlüğe izafeten kullanılsa da doğrudan mutlak bütünlüğün kendi değildir. Çünkü mutlak bütünün kendini olduğu gibi algılamak sınırlı algı ve zihin kapasitesine sahip insan için imkânsızdır (Talbot, 2004, ss. 83-84, 395; Weber, 1996b, s. 118). Biz onun hakkında konuşurken dahi onun bu izdüşümünden hareket eder ve yine izdüşümsel yargılarda bulunuruz. Nitekim onun ekmeliyetinin idraki bizim algımızın imkânını aşar. Fakat yine de hakkında konuştuğumuz bütünlükten başkası değildir.

Holografik evren teorisi tek bir postulat olarak her şeyin örtük düzendeki (Bohm, 2002, s. XVIII, 225; Talbot, 2004, ss. 88, 133) mutlak bütünlüğünün kabul edildiği tüm dengelimi bir paradigmadır. Bu postulat temel alınarak; gerçekliğin (Bohm, 2002, s. 235; Talbot, 2004, s. 80; Wilber, 1996b), her şeyin ontik (Baki, 2005, s. 25;

Bohm, 2002, s. 225; Ferguson, 1996, s. 41; Talbot, 2004, ss. 83-84) ve epistemik (Baki, 2005, ss. 20-21, 26-27; Currivan, 2018, ss. 41, 147, 181, 252; Dycwald, 1996, ss. 158, 162, 164; Ferguson, 1996, ss. 35, 40; Keen, 1996, s. 172; Ocak, 2023; Talbot, 2004, ss. 6, 43, 83-86, 93, 389; Weber, 1996b, ss. 96, 111, 136; Welwood, 1996, ss. 186-187; Wilber, 1996b, ss. 18, 26) açıdan latif (Baki, 2005, s. 45; Bohm, 2002, ss. 12, 158; Pribram vd., 1996, ss. 10-11; Talbot, 2004, ss. 83-84, 395; Weber, 1996c, ss. 81, 115) bütünlüğünün içeriminde kapsandığı örtük düzen olduğu kabul edilir. Konu ile ilgili diğer tüm önermelerin kaynağı bu postulattır.

Örtük düzenin bütünlüğü, kahvaltıda son yediğiniz yiyeceği, annenize duyuyor olduğunuz sevgiyi, birkaç gün sonra öğreneceğiniz bir şarkıyı ve bu nedenle hissedeceğiniz duyguları; bilgiyi, maddeyi ve bilinci (Talbot, 2004, s. 295); kısaca olmuş ve olası (Sayan, 2025, ss. 67-68)¹ her şeyi (Bohm, 2002, s. 225) içeriminde girift (Bohm, 2002, s. 218) ve hiyerarşik (Battista, 1996, ss. 210-213; Wilber, 1996a, ss. 18-19, 24, 1996a, ss. 24, 27, 49) formda barındırmakta olan latif, mutlak bir bütünlüktür. Kapsayan ile kapsananların birbirlerine farklarının bulunması sebebiyle; “her şey” derken bahsedilen “şeyler” tözsel açıdan örtük düzenin latif tabiatının içeriminde olsalar da (ki bir başka zemin mevcut değildir) “örtük düzenin içerimindeki” olmakla “örtük düzenin kendi” olmanın ontolojik farkı bulunacaktır (Talbot, 2004, ss. 83-84). Kısacası “şeyler” kendi ontik varlıklarına sahiptir ancak töz itibarıyla hiçbir örtük düzenin latif bütünlüğünden ayrı değildir. Bu mutlak bütünlüğünün latifliğe aykırı bir yorumla parçalardan müteşekkil anlaşılması da paradigma bağlamında uygun olmayacaktır. Çünkü bizim parçalar olarak adlandırdığımız tüm diğer örtük düzenden nedeni (Bohm, 2002, s. 235) ontik mevcudiyet, örtük düzenin ontik mahiyeti ile eş tanımlanabilir mutlak tözden başka bir vücuda/varlığa sahip değildir (Sayan, 2025, “Hem Alem Hem de Uluhiyet Tasavvuru Olarak Holografik Evren” & “Örtük Düzendeki Olanla Örtük Düzenin Kendinin Tözsel Birliğine Karşıntı Ontolojik Farklılığı”).

Töz kendi olmak itibarıyla latiftir. Diğer her şey nedensel ve varlıksal olarak bu töz-dendir. Bu nedenle tözden başka bir varlık olmamakla birlikte diğer ontik mevcudiyetten bahsedebilmekteyiz (Talbot, 2004, ss. 83-84; Weber, 1996b, s. 118). Yani öz itibarıyla latif tözün vücudundan başka bir şey olmayan holo-arşik (Bohm vd., 1996, s. 8; Wilber, 1996a, ss. 24, 27, 49) yapının girift düzeni örtük düzen olarak adlandırılmaktadır.² Ancak kapsayan-kapsanan farkı nedeniyle, holo-arşik bütünlüğün hiyerarşik alt düzenleri (veya alt bütünlük) (Bohm, 2002, ss. 247-248; Talbot, 2004, s. 316)

¹ Bir şeyin olası olması bizim sınırlı bilgi ve düşünce kapasitemize bağlı olmayıp, direkt gerçekliğin o mutlak bütünlüğünde mevcut olup olmaması ile ilgilidir. Bize pek olası gelen bir şey esasında imkânsız iken pek imkânsız gelen bir şey esasında olası olabilir. Yani örtük düzendeki olasılık yoktur; orada var olan her şey vardır. Olası olan bir şeyin yaratılışa gelişi simule edilmesi ile ilgilidir, olası olmayan ise zaten meydana gelmesi imkânsız olandır.

² Holo-arşi, bütünlüğün tüm katmanlarının esasında bütüne içkin formda bulunduğunu ifade eden bir kavramdır. Alt bütünlüklerin üst bütünde keskin bir alt-üst ayrımı ile gruplandığı hiyerarşik kavramından farklı olarak holo-arşi kavramı, esasında alt bütünlüklerin kendi düzeylerinde de total bütüne sirayet etmiş halde yekpare bulunduğu girift bir yapı olarak anlaşılmaktadır.

örtük düzenin latifliğini imkânsız kılmamaktadır; ontik çokluk sahası onun tözsel birliğine, yani latifliğine engel teşkil etmemektedir. Parça, parça olarak; bütün ise bütün olarak kendi ontolojik bağlamlarına sahiptirler (Talbot, 2004, ss. 83-84). Ayrıca, bahsedilen ontik çokluk sahasının içeriği “şeyler” olabileceği gibi şeyler ile örtük düzen arasındaki hiyerarşide yer alanlar [alt bütünlükler (Bohm, 2002, ss. 247-248; Talbot, 2004, s. 316) veya orta evrenler (Curry, 2018, ss. 226, 284)] olarak da ifade edilen farklı boyutlar olabilir. Bu gibi orta evrenler “şeyleri kapsayan şeyler” olarak mutlak bütün içeriminde anlaşılmaktadır.

Bir bütün olarak holografik evren her bir şeyi içeriminde barındırdığı için kendi hiçbir şeyin içeriminde olamayacaktır ki bu onu diğer her şeyin temel boyutu (Bohm, 2002, s. 235) olmakla birlikte boyutsuz yapar (“Boyut”, 2025).³ Zaman ve mekan birer boyut olduğu için o, tüm zaman ve mekanları kuşatan/içeriminde barındıran ancak hiçbir zaman ve mekan tarafından kuşatılmayandır (Bohm, 2002, s. 218; Eden, 2023, ss. 90-91; Mazur, 2022, ss. 84-85; Talbot, 2004, s. 314). Mutlak bütünlük olması sebebiyle, tıpkı boyutsal (zaman, mekan ve ötesi) kapsayıcılığında olduğu gibi nedensel açıdan da her bir şeyin kapsayıcısıdır (Bohm, 2002, s. 235). Bu nedenle; mantıksal olarak hiçbir şeyin onun nedeni olması beklenemez. Yani o, zamansal ve/veya nedensel açıdan kendinden öncesinin olmayışı sebebiyle ezelî ve kendinden nedenli [causa sui (Cevizci, 1999, s. 356)] bir varlıktır. Bir şeyin zamansal veya nedensel öncelikle kendi varlığından önce kendini var etmesi mantıksal bir çelişki doğuracağından, mahiyeti içeriminin mutlak bütünlüğü olan örtük düzenin kendi içerimine önceliği paradoksal gözükmemektedir. Bu paradoksa karşın, hiçbir cüzi form var olmasaydı bile, külli formun tanımlayamayacağımız bir suretle yine de var olmak durumunda olacağı ifade edilmelidir. Zira külli form her şeyin nedensel varlık sebebidir. Nedenli olanın mevcut olmaması neden olanın yokluğunu ispat etmekte yeterli olmayacaktır. Kısacası “Bütün, parçalardan büyüktür.” (Emiroğlu, 2023, ss. 209-210). ilkesinden hareketle örtük düzenin mahiyetinin bir şekilde içeriminin (kendi olmak hariç her şeyin) toplamından fazlası olması gerektiği belirtilmelidir. Böylece örtük düzenin varlığı nedensel bir ilişki ile içerimindekileri belirlemiş olacaktır. Bu yaklaşımda örtük düzenin mahiyeti içerimindekileri kapsamayı aştığı için kendinde var olanları bu tür bir belirleme ile zaman dışılıktaki var kılması tutarsız olmayacaktır.

Örtük düzenin içerimindekileri ile ilişkisinin keyfiyeti kanaatimizce çok en önemli bir konudur. Nitekim bir insan olarak gerçekliğe dair bizi asıl ilgilendiren, bu mutlak gerçekliğin bizimle olan ilişkisinin keyfiyetidir. Bizler ise bilinç sahibi varlıklar olmakla

³ Boyut, bir uzayda herhangi bir noktayı belirlemek için gereken minimum koordinat sayısı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle boyutlar varlıkların ontik kümesele düzeyleri olarak da anlaşılabilir. Tıpkı zaman ve mekânın birer boyut olması gibi birçok başka boyutların olabilirliğine dair teoriler mevcuttur. Mutlak bütün her şeyi içeriminde kapsıyor olduğundan bahsedilebilir hiçbir koordinat onu içermeyecektir ancak zorunlu olarak onun içeriminde var olacaktır. Bu nedenle o temel boyut olup her şeyin koordinatı onda mevcut olsa da onun kapsandığı bir boyut dahilinde koordinatı diye bir şeyin varlığı söz konusu olamaz. Zira o külli olarak her şeydir. Her şeyin koordinatı ise hiçbir şekilde tam olarak izah edilemez.

öz farkındalığımıza varıp kendimiz ve diğer şeyler hakkında düşünebilmekte olduğumuz için varlık sebebimizin bizle olan ilişkisini yalnızca bilinç seviyesinde anlamlandırabilmekteyiz. “Neden?-Niçin?” gibi soruların varlıkları, soran öznenin bilinci olmaksızın imkânsız iken sorunun muhatabı bilinçli değilse anlamsız olacaktır. Bu noktada holografik evren literatüründe yer alan *“Bu alışılmadık bir şey gibi görünse de holografik bir evrende şuurun her şeye sinmiş olduğu ve "anlam"ın hem zihinsel hem de fiziksel dünyada etkin bir varlığa sahip olduğu düşünülecek olursa hiç de öyle garip gelmeyebilir.”* (Talbot, 2004, s. 223) ifadesine benzer bir yaklaşımla, örtük düzenin içerimindeki bilincin (Talbot, 2004, s. 295) bir kapsayan-kapsanan ilişkisinden daha fazlası olduğunun düşünülmesi (Bohm, 2002, s. 249; Talbot, 2004, ss. 88, 99, 223, 245, 425) “Neden?-Niçin?” sorularımızın varlıklarını anlamlı kılmaktadır. Mantıksal açıdan da her şeyi bir bütünlük içinde kapsayan örtük düzen açısından tıpkı her şeyin bütünlüğe sirayet ettiği gibi bilincin de bütünlükte her şeye sirayet etmiş olması uygun bir yaklaşımdır.

Holografik evren literatüründe bilincin kapsayıcılığına dair, anlamsal benzerlik içeren birçok kavram mevcuttur. Bütüncül bir bilinç olmak bağlamında benzer anlamlara gelen kozmik akıl (Cevizci, 1999, s. 1087; Currivan, 2018, ss. 16, 233-234), kozmik zihin (Cevizci, 1999, s. 1246; Rosenthal & Yudin, 1997, s. 57), kozmik şuur (Talbot, 2004, s. 6), evrensel bilinç (Baki, 2005, s. 14; Keskinçilic, 2012, ss. 260-261; Timuçin, 1994, s. 76; Weber, 1996b, s. 118, 1996d, s. 123) gibi kavramlar ve nüanslarına rağmen bazı benzerlikleri sebebiyle toplumsal bilinç (Hançerlioğlu, 2013, Madde Toplumsal Bilinç), kolektif bilinç (Cevizci, 1999, s. 1015; Keskinçilic, 2012, ss. 260-261), külli irade (Karadaş, 2015, ss. 409-410; Keskinçilic, 2012, ss. 281-284; Yeşilyurt, 2015, ss. 163-164) gibi kavramlar literatürde tespit edilmiştir. Bilincin holografik evrende tüm varlığa sinmiş olması nedeniyle anlam hem algıladığımız gerçeklikte (gözlemimizin konusu olan fiziksel evren) hem de örtük düzende (holografik evrende) vardır (Talbot, 2004, ss. 4, 85-86, 223).

Örtük düzenin her şeye sirayet eden bilinç ile bütünleşik yönü paradigmamız bağlamında “külli bilinç” kavramının geliştirilmesine neden olmuştur. Geliştirilen külli bilinç kavramı, bazı felsefi ve mistik bütünlük fikirleri (Talbot, 2004, ss. 103-104), açıklanamaz şuur bağlantıları (Talbot, 2004, s. 97) ve psişik fenomenler, mikrokozmos ve makrokozmos yorumları ile ilişkilendirilerek desteklenmektedir. Bu nedenle örtük düzen bağlamında geliştirilen külli bilinç anlayışının birçok farklı dinamiğin anlamlandırılmasını sağlayabilecek bir parametre olarak değerlendirilebilmesi mümkündür. Geliştirilen külli bilinç kavramı, örtük düzen bütünlüğü ile içerimindekilerin ilişkisinin bilinç düzeyindeki bütüncül varlığını ifade etmektedir. Bilincin bu bağlamda algılanması çalışmamızda bahsetmiş olduğumuz parça-bütün ilişkisine dayanmaktadır. “Parça, parça olarak; bütün ise bütün olarak kendi ontolojik bağamlarına sahiptirler.” anlayışından hareketle bilinci incelememiz sonucunda bilincin tümel ve tikel formlardaki varoluşunun latifliğe uygun anlaşılacağı tespit edilmiştir (Baki, 2005, ss. 44-47; Capra, 1996, s. 167; Currivan, 2018, s. 239; Pribram vd., 1996, ss. 10-11; Weber, 1996b, ss. 73, 118, 1996c, ss. 63, 81, 1996d, s. 115; Wilber, 1996a, s. 19). Böylece külli bilinç ve cüzi bilinç kavramları paradigma ile uyumlu şekilde geliştirilmiştir. Bilincin bütünlükle ilgili olan açısı külli bilinç; bütünlüğün içerimindekilerle ilgili olan açısı ise

cüzi bilinç olarak kavramlaştırılmıştır (Sayan, 2025, ss. 2-7, 60). Buraya kadar holografik evren bağlamında mutlak bütünlüğe dair kavramsal çerçeve incelendi. Çalışmanın devamında ise bahsedilen cüzi bilinç ile doğrudan ilişkili olan simülatif evren konu edinilecektir.

2. Simülatif Evren

Duyularımızın aldatıcılığını temsil eden ve canlandırmak, taklit etmek, sahtekarlık yapmak, aldatmak gibi anlamlara gelen simülasyon sözcüğü (Baudrillard, 2003, s. 7; Le Robert, 2007, s. 2375), çalışmada geliştirilen simülatif evren kavramının anlamsal temelini oluşturmaktadır. Çalışmada bahsettiğimiz simülasyon; holografik bütünlüğün içerisinde yer alanların, külli bilincin içeriminde olan ve mahiyeti gereği zorunlu olarak sınırlılıkları bulunan, her şeyi aslıyla kavrayacak kemalden yoksun olan cüzi bilinçler tarafından olandan farklı/eksik algılanması, gerçekliğin gerçek dışı algılanmasıdır (Baki, 2005, ss. 43, 46, 69-70; Bohm vd., 1996, ss. 8, 11; Currivan, 2018, s. 241; Talbot, 2004, ss. 80-81; Weber, 1996b, s. 96; Wilber, 1996a, s. 19). Esasında bu görünüş yapaydır çünkü gerçekliği yansıtsa bile yansıyan gerçekliğin algılayanda oluşturduğu imge gerçeklikten farklı yani suni bir algıdır. Ancak algılayan (cüzi bilinç) tarafından bu yansımanın gerçekliğin kendisi olduğuna inanılır. Oysaki bu yansımanın kökeni gerçeklik olsa da algılayıştaki form gerçekliğin ta kendisi değildir. Bunun nedeni ise tıpkı yansımanın sınırlılığındaki gibi bütünün parçası olması açısından cüzi bilincin sınırlı olması, her şeyi aslıyla kavrayacak kemale sahip olmamasıdır.”(Baki, 2005, ss. 46, 43, 69-70; Bohm vd., 1996, ss. 8, 11; Currivan, 2018, s. 241; Wilber, 1996a, s. 19).

Sınırlı olmamız nedeniyle hakikati sınırlı bir formda idrak ettiğimiz için(Weber, 1996a, ss. 62-63)⁴ gerçeklik olarak algıladığımız simülatif evren sınırlıdır. Belirtmelidir ki ortada bütünlükten apayrı bir simülasyon bulunmamaktadır; simülasyon bütünün içerimindedir(Bostrom, 2003, s. 9) nitekim simüle edişe özne olan cüzi bilinçler de mutlak bütünün içerimindedir. Kısacası cüzi bilinçler külli bilincin içeriminde mevcuttur (Talbot, 2004, s. 245). Cüz bütünde olsa da bütünün kendisi değildir (Weber, 1996a, s. 62). Simülatif evren Holografik evrenin içeriminde olsa da holografik evren değildir.

Varlığı cüzi bilincin sınırlı idraki ile ilişkili olan simülatif evreni anlamak için öncelikle zamansallıktan bahsedilmelidir. Holografik evrende örtük düzenin [külli bilincin (Baki, 2005, s. 45; Keskinkılıç, 2012, ss. 281-284, 297)]. mutlak bütünlüğünün bir tecellisi olarak, var olan tüm anların birlik/bütünlük halinde bulunması şeklinde anlaşılan zaman (Dyctwald, 1996, s. 165; Weber, 1996b, s. 96); simülatif evrende cüzi bilinçlerin holosıçramalarla (Baki, 2005, ss. 20-21; Talbot, 2004, ss. 316-317) anlar arasında holohareket gerçekleştirmek suretiyle simüle edişinin neticesi olarak açık düzeni ortaya çıkaran görelî bir akıştır (Ferguson, 1996, s. 38; Talbot, 2004, s. 93; Weber,

⁴ Bohm’a göre gerçekliği tüm çıplaklığı ile anlamak isteyen kişi kendini tikel bilincinden yalıtarak içeriminde bulunduğu gerçekliği algılamak, idrak etmek durumundadır ancak bu durumun imkânsızlığı nedeniyle gerçeklik tam olarak olduğu gibi algılanamamaktadır.

1996b, s. 96). Gözlemimize konu olan simülatif perspektiften “şimdinin geçmiş olmasına yol açan” bir kavram olarak anlaşılabilen zaman (Cevizci, 1999, s. 1789), paradigma kapsamında bir şeyin nedeni değil yalnızca sonucu olarak anlaşılabilir. Kısacası “*Zaman; cüzi bilincin göreceli yanılmasıyla bilişsel esnasıdır.*”(Sayan, 2025, s. 25).

Evren, âlem ya da kozmos; gözlemimize konu olabilirliği bulunan tüm fiziksel gerçekliğin en kapsayıcı kavramıdır. Ancak en kapsayıcı kavram bile kavrayanın (anlamlandırmanın) yokluğunda hiçbir şey ifade etmez. Bizim yazdığımız bu ifadeler ve sizin bu ifadeleri okuyabiliyor olmanız kavrayabilen bilinçli bir varlığı ortaya koymaktadır. Nitekim bilinç, süje ile obje arasındaki ilişkinin (bilginin) farkındalığında olma ve anlamlandırma kabiliyeti (Ayverdi, 2020, s. 1177; Cevizci, 1999, ss. 280-281) olarak da tanımlanmaktadır. Paradigma kapsamında ise “anlam” hem külli bilinç hem cüzi bilinç seviyesinde anlamlıdır zira “bilinç” (veya şuur) doğası gereği anlamı duyumsayan yegâne şeydir (Bohm, 2002, ss. 251-252; Currivan, 2018, s. 270). Bu nedenlerle anlamın yalnızca bilinç ile mümkün olduğunu ifade edilebilir.

Anlamlandırma kabiliyetimizi bize katan bilincimiz ile anlamlandırmamızın nesnesi olan evren arasındaki ilişki ise duyularımız aracılığı ile gerçekleşmektedir. Ancak maalesef, âlem ile temasımızı sağlamaları açısından önemleri yadsınamaz olan duyularımız sınırlı ve göreceli tabiatları sebebiyle pek güvenilir değildir. Her ne kadar cüzi bilinçler sınırlı idrak kapasitesine sahip olsalar da duyularımızdan daha güvenilir oldukları ifade edebilir zira bilinç özü itibarıyla duyular gibi maddi değildir; maddi evrene ait değildir. Literatürde yer alan bazı eserlerde bilincin gerçekleşmesinin biricik imkânının beynin varlığına bağlı olmadığı (Bostrom, 2003 bkz. s.2) hatta maddeye dahi bağlı olmadığı fikri ifade edilmektedir (Baki, 2005, s. 46; Berman & Lanza, 2020, s. 16). Yani bilinç özü itibarıyla madde ötesi bir form olabilir.

Duyu organlarımızı ve onların duyumsadığı nesneleri kapsayan, madde âlemi, daha süptil (ince, latif) bir form olan bilincin cüzlerinin sınırlı idrakleri ile simüle edilmeleri neticesinde mevcuttur. Yani bilinç maddi âlemden nedeni değildir; bilakis maddi âlem bilinç nedenlidir (Baki, 2005, ss. 13-14; Currivan, 2018, s. 125; Talbot, 2004, s. 245). Külli bilinç (örtük düzen) hem kendinin hem cüzi bilinçlerin varlık nedeni olduğu için nedensel olarak cüzi bilince bağlı olan simülatif evrenin de varlık nedeni olmuştur. Tıpkı ontolojik konumundaki cüziyeti gibi cüzi bilinç simülatif evrenin de cüzi nedenidir. Cüzi bilinçlerin anlar arasında gerçekleştirdikleri holosıçramalar örtük düzendeki mevcudatı bilmekle bilinçlenmelerini (Loye, 1983, s. 189; Talbot, 2004, ss. 316-317) ve nesnelerini böylece simüle etmelerini sağlamaktadır. Yani simülatif evren daha ziyade cüzi bilinçlerin holohareketlerinin bir sonucu olarak anlaşılmaktadır (Sayan, 2025, ss. 62-63).⁵ Elbette varlığın (tözün) nedeni cüz değildir ancak cüzi bilinç kendini de içeren mutlak bütünü objesi konumunda simüle ettiğinde varlığa ontik bir form kazandırmaktadır. Yani “hologramı idrak eden bir hologram” (Bohm vd., 1996,

⁵ Aslında bilincin holohareketlerin sonucu olarak gerçekleşen bilme eyleminin örtük düzendeki formu olduğu ifade edilebileceği gibi bilincin holohareketler gerçekleştirerek bildiği de ifade edilebilir. Örtük düzende bu ikisi birbirine önceliği bulunmayan ve sınırları net ayırt edilemeyen ancak bizim kavram dünyamızda konumlandırmaya çalıştığımız mefhumlardır.

s. 12; Ferguson, 1996, s. 40; Hulusi, 2000, ss. 22, 125; Shimotsu, 1996, s. 185; Talbot, 2004, s. 91; Wilber, 1996b, s. 15) olan cüzi bilinç böylece “şeyler” âlemini var etmektedir. Bu âlemin varlığı bir hezeyan değildir. Zira örtük düzen/küllü bilinç formu cüzleri içermekle açık düzeni zaten içermektedir. Cüz ise bir tür bağlı özgürlükle küll içirimindekileri simüle ederek bilinçlenmektedir (Sayan, 2025, ss. 61-68).

Bir tür cüzi bilinç olan insanların, imgelerdeki küçük nüanslarla olsa da ortak kavramlar üzerinde ittifak kurabilmesi ve böylece bir nevi orta evren olan ortak simülatif evreni var edebilmesi temelde latif bütünü, küllü olanın içiriminde bulunmaları ilgilidir. Bu nedenledir ki duyular fazlasıyla sınırlı ve görelî olsalar da bilinç sahibi olanlar duyumsadıkları şeyleri ortak kavramlarla ifade edebilmektedirler ve duyularından gelenlerin ötesini ortak bir kavram havuzunda kavramlaştırabilmektedirler. Zira bilinç boyutu madde boyutundan daha süptil (ince) yapıya sahiptir (Talbot, 2004, ss. 85, 391), bu nedenle ayrışma/görelilik ve sınırlılıklar daha azdır. Elbette üzerinde ittifak kurduğumuz kavramların imgelemelerinde bazı farklar/görelilikler olabilir. Zira cüz olmanın sınırlılıkları sebebiyle cüzi bilincin madde âlemini simüle etmesi örtük düzenin mutlak bütünlüğüne nispetle sınırlı/eksik olacaktır. Yine de öz itibarıyla maddi olmayıp maddeyi simüle eden bilincin, duyu organlarımıza nispetle daha tutarlı bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir zira o latif tözün özneleşmiş ontik formudur. Cüzlerin simüle ettiği âlemde var olan duyu organlarımız hiyerarşik ontik ayrışmada daha alt seviyelere tekabül etmekte olduklarından güvenilirlikleri görece düşüktür. Bu nedenle paradigma açısından simülatif evren bağlamında mantık ilkeleri gibi temel inançların (Tanrıverdi, 2012, ss. 49-50) duyu verilerinden daha güvenilir olduğu ifade edilebilir olacaktır. Zira temel inançlar maddi evren sebepli olmayan, daha süptil bir boyuta aittirler.

3. Paradigmanın Diğer Yaklaşımlarla Mukayesesi

Buraya kadar holografik ve simülatif evrenler paradigması kendi kavramları içinde açıklandı. Paradigmamızın özgünlüğünün kendisine komşu duran tasavvurlarla karşılaştırıldığında daha iyi belireceğine dair kanaatimiz nedeniyle bu bölümde paradigma, panteizm, panenteizm, vahdet-i vücûd, sudûr, monadoloji anlayışları ile mukayese edilecektir.

3.1. Panteizm

Panteizmde Tanrı'nın tabiattan ayrı, kendine özgü bir zatı bulunmaz; var olan her şey tek bir cevherin çeşitli biçimlerdeki tezahürlerinden ibarettir (Tanrıverdi, 2012b, s. 84). Bu anlayışın en sistemli ifadesi Spinoza'dadır. Spinoza tek cevher kabul eder ve bu cevheri Tanrı ile özdeşleştirir (Arıcan, 2000, s. 403); “Tanrı ya da Doğa” (Deus sive Natura) formülünde var olan tikel şeyler, bir ve aynı şey olan Tanrı'nın niteliklerinin görünüşlerinden başka bir şey değildir ve sonlu şeyler tözün kipleşmeleridir (Coşkun, 2016, ss. 152-153). Nitekim Spinoza'nın Tanrı'sı âlemin aşkın yaratıcısı değil, her şeyin içkin nedenidir (Arıcan, 2000, s. 404). Çift kutuplu monizm, tözsel birlik vurgusu bakımından panteizmle benzerdir; zira örtük düzen de kendisi dışında başka bir töz bulunmayan mutlak bir bütünlüktür. Ancak paradigma, tam da panteizmin

ortadan kaldırdığı ayrımı korumasıyla ondan ayrılır: “örtük düzenin içerimindeki” olmakla “örtük düzenin kendi” olmak arasında ontolojik bir fark öne sürülür ve cüzler kendi ontik varlıklarına sahiptir (Sayan, 2025, ss. 51-52). Dolayısıyla paradigma çokluğu, Spinoza’daki gibi tözün bir kipine indirgemez.

3.2. Panenteizm

Panenteizmde Tanrı hem aşkın hem içkindir: âlem Tanrı’dan ve Tanrı’dadır, fakat Tanrı değildir (Yasa, 2005, ss. 130-131). Teizm ile panteizmin aşırılıkları arasında bir orta yol bulmak amacıyla geliştirilmiş olan bu kavramda, panteizmin savunduğu içkinlik ile klasik teizmin savunduğu aşkınlık tek bir tasavvurun iki kutbu olarak birlikte kabul edilir (Yasa, 2005, s. 137). Paradigmanın panenteizmle örtüştüğü nokta açıktır; zira çift kutuplu monizm de uluhiyet-âlem ilişkisini ne salt içkinlik ne salt aşkınlık üzerinden kurar. Ancak, panenteizmin çift kutbu ile holografik-simülatif evrenler paradigmasındaki çift kutup başkadır. Panenteizmde her iki kutup da ilahî varlığın kendi doğasını tanımlar: Tanrı’nın âlemi aşması ve âlemi kuşatması aynı ilahî zatın iki yönüdür. İlgili paradigmada ise kutuplar örtük düzen ile açık düzen arasındaki ontolojik hiyerarşi ilişkisine dayanmaktadır. Ayrıca panenteizmin kimi biçimlerinde Tanrı âlemle birlikte bir oluş içinde düşünülürken, örtük düzen zaman dışı ve değişmezdir; değişim yalnızca cüzi bilincin idrakiyle ilgili olan simülatif kutba aittir.

3.3. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i vücûd genellikle panteizmle özdeşleştirilir; ancak vahdet-i vücûdcular buna karşı çıkar. Onlara göre vahdet sayısal bir birlik değil, tenzih ve tazim ifade eden bir birliktir (Tanrıverdi, 2012b, s. 69). Allah-âlem ilişkisi de özdeşlik değildir; görüntünün kişiyle ne özdeş ne de büsbütün başka olduğu bir ayna ilişkisine benzer (Tanrıverdi, 2012b, ss. 71-72). Zira İbn Arabî’de tecellî zatta değil isim ve sıfatlarda gerçekleşir; Allah zatı itibarıyla aşkındır (Tanrıverdi, 2012b, s. 79). Panteizmin monist, vahdet-i vücûdun düalist olduğu yönündeki nitelemesi (Tanrıverdi, 2012b, s. 84) de yanıltıcıdır: burada iki töz değil, yalnızca özdeşlik reddedilir. Panteizmde Tanrı ile âlem özdeşken, vahdet-i vücûdda âlem Tanrı’nın isim ve sıfatlarının tecellisidir; Tanrı zatı itibarıyla âlemde bağımsızdır (Tanrıverdi, 2012b, s. 86). Yani ikilik tözde değil, Tanrı-âlem ilişkisinin niteliğindedir. Paradigma da bu noktada benzerdir: tözsel açıdan tektir, fakat kapsayanı kapsananla özdeşleştirmez.

Zaman dışı sabitlik ise bir diğer ortak noktadır. İbn Arabî’ye göre nesneler Hakk’ın ezeli bilgisinde a’yân-ı sâbite olarak bulunur; bunların sübutu vardır, vücudu yoktur, yani sabittir ama mevcut değildir (Tanrıverdi, 2012b, s. 74). Örtük düzen de her an ve mekânı zaman dışı bir sabitlikle içerir; fakat orada içerimde bulunan her şey mevcuttur, var olmayan diye bir şeyden söz edilmez. Kısacası benzerlik sabitlikte, ayırım ise bu sabitliğin mevcudiyet sayılıp sayılmamasındadır.

3.4. Sudûr Nazariyesi

Plotinos’un sisteminde varlık, temelde Bir, Nous ve Ruh’tan oluşan bir hipostazlar hiyerarşisi içinde kademe kademe taşar (Aydoğan, 2022, s. 118). Bir’in aşkınlığı öylesine mutlak ki, kendisinde hiçbir şey olmadığı için her şey Ondan çıkabilmektedir (Aydoğan, 2022, s. 130). Paradigma açısından kritik fark şudur: Plotinos’ta Nous,

Bir'in zorunlu ve bilinçsiz temasının ürünüdür, yani Bir bilinçli ve iradî bir ilke değildir (Aydoğan, 2022, s. 116). Oysa paradigmanın örtük düzeni, her şeye sirayet eden bir şuur ile özdeştir, buna külli bilinç demektedir. Meşşâî gelenekte sudûr iradî bir Zorunlu Varlık'a bağlandığından bu anlayış paradigmaya Plotinos'tan daha yakındır. Meşşâî düşüncenin Zorunlu Varlık'ı küll, cüz ve cem' olmaktan tenzih etmesi ise, parçaların bir araya toplanmasıyla var olan ve cüzleri tek bir varlık oluşturmeyen bir varlığı hedef aldığından (Tanrıverdi, 2016, ss. 16-17), mahiyeti cüzler tarafından teşkil edilmeyen ve cüzleri nedensel olarak kendisine bağlı bulunan örtük düzeni kapsamaktadır. Kısacası paradigma, sudûr geleneğindeki varlığın tek kaynaktan türeyişi fikrine benzer bir noktada olsa da çokluğu kademeli bir sudûrun sonucu değil, cüzi bilincin sınırlı idrakinin sonucu olarak anlamlandırmakta, cüzi bilinçleri ise tözsel açıdan küll içeriminden ayrı anlamlandırmamaktadır.

3.5. Leibniz'in Monadolojisi

Leibniz'e göre monadlar basit cevherlerdir ve bir şeyin girip çıkmasına izin verecek pencereleri yoktur (Leibniz, 2020, s. 5). Ruh ile cisim arasındaki uyum, aralarında doğrudan bir etki bulunmaksızın, tüm cevherler arasında önceden tesis edilmiş ahenkle sağlanır; ruh kendi yasalarına, cisim de kendi yasalarına tabidir (Leibniz, 2020, s. 49) ve bu sistemde cisimler sanki hiç ruh yokmuş, ruhlar da sanki hiç cisim yokmuş gibi fiilde bulunur (Leibniz, 2020, s. 51). Leibniz açısından cisimler cevher değil, monadların neticesi olan sağlam temellendirilmiş fenomenlerdir; tıpkı farklı yönlerden bakılan aynı şehrin görünümüleri gibi, bunlar gözlemciden gözlemciye değişir fakat aynı temelden gelirler (Leibniz, 2020, s. 92).

Bu son benzetme paradigmaya yakındır zira simülatif evren de tek bir bütünün farklı cüzi idraklerdeki tezahürüdür ve her iki anlayışta da algılanan dünya kaynağı itibarıyla gerçek, algılanışı itibarıyla dolayımıdır; nitekim Leibniz'de de görünüm, kendini yanlışlamayan, sağlam temellendirilmiş fenomenlerdir (Leibniz, 2020, s. 93). Ayrım şuradadır: monadlar penceresiz iken cüzi bilinçler pencerelidir; aralarındaki uyum önceden tesis edilmiş bağımsız bir ahenkten değil, hepsinin aynı örtük düzene tözsel ve nedensel olarak bağlı olmasından kaynaklanır.

4. Paradigmaya Eleştirel Yaklaşım

Aslında holografik paradigmanın fizik ile mistisizmi aynı zeminde buluşturma iddiası paradigmanın kendi literatürü içinden dahi eleştirilmektedir. Wilber'a göre fiziğin ve mistisizmin dünya görüşlerinin aynılığı iddia etmek aşırı bir genellemedir ve büyük ölçüde rastlantısal dil benzerliklerine dayanmaktadır (Wilber, 1996a, s. 26). Ona göre fizik ile mistisizm, tamamen farklı iki gerçeklik düzeyine yönelen farklı yaklaşımlardır (Wilber, 1996a, s. 27). Bu tespit, örtük düzen kavramı bakımından daha da dikkat çekici bir noktaya varır: Wilber, Bohm'un örtük düzende mistik ya da aşkın hiçbir şey bulunmadığını vurgulamaya özen gösterdiğini ve zihin ile bilinci kuantum mekaniğinin formalizmine sokmaya çalışmadığını hatırlatır; nitekim Bohm örtük düzenin hâlâ madde olduğunu açıkça belirtmektedir (Wilber, 1996a, ss. 30-31). Ayrıca, çalışmada örtük düzenin külli bilinçle birlikte düşünülmesi Bohm'un fizikî tezinin bir uzantısı

ya da onun otoritesine dayandırılan bir sonuç değil, bu kavramdan hareketle geliştirilen felsefî bir yorumdur. Buna fizik cephesinden şu da eklenebilir: fizikteki holografik ilke, bilginin bir bölgenin sınırında kodlanabilmesine ilişkin teknik bir kavramdır ve kökeni kara delik termodinamiğine dayanır (Ocak, 2023, ss. 46, 51); evrenin gerçekten bir hologram olduğunu doğrulayan bir bulgu ise mevcut değildir, ilgili çalışmalar kuramsal modellerle sınırlı kalmıştır (Ocak, 2023, s. 52). Bir postulata dayandırılarak ifade edilen bu paradigmanın uluhiyet-âlem tasavvuruna dair sunduğu açıklama çalışmanın literatüre sunduğu bir katkı olsa da kurgusal yönü haricinde hakikatin mutlak olarak böyle olduğunun iddia edilmesi çalışmamızın amaçlarından değildir. Nitekim holografik evren kanıtlanmış bir yasa değil, bilimsel açıdan kesinlik taşımayan bir teoridir. Bunun üzerine inşa edilen holografik ve simülatif evrenler paradigması ise bizim geliştirdiğimiz felsefî bir yorum olup haklı eleştirilerle karşılaşabilecek bir kurgudur.

Belki de paradigmanın iç tutarlılığına yöneltilebilir en temel itiraz şu olurdu; latif ve tek bir töz yapısından bahsedilmesine karşın, ontolojik çokluğun var olabilirliği nasıl iddia edilebilmektedir? Bilinç dahil olmak üzere, örtük düzenin her şeyi içeriminde barındıran yegâne varlık olduğu kabul edilse bile, bu durum ontolojik açıdan farklı varlıkların imkânına işaret eder mi? Yani bahsedilen mahiyetteki külli bilincin var olması durumunda, nasıl onu idrak eden cüzi bilinçlerin var olduğu iddia edilebilir? Burada cüzi bilinçler olsa olsa bir benlik yanılgısı veya külli bilincin bir algılama formu olarak mı anlaşılmalıdır? Küll ve cüz ilişkisi bilinç bağlamında, ancak bilhassa ontolojik bağlamda daha detaylı anlaşılması gereken bir konudur. Gerçi bu itirazı öngördüğümüz için paradigmayı geliştirdiğimiz tez metninde bu meselelerden detaylıca bahsetmiştik (Sayan, 2025, ss. 50-60). Yine de bu husus paradigmanın en temel gerilim noktasıdır.

Sonuç

Kısaca holografik evren; zaman, mekân ve diğer tüm boyutların, maddenin, bilginin, bilincin ve gerçekte içeriminde olan her ne var ise bunların tümünün örtük düzen olarak adlandırılan latif bir töz olan temel boyutun içeriminde holoarşik kapsanışının bilinç sahibi biz cüzler tarafından anlaşılmasına verilen addır.

Tüm bunları anlamlandırmamızı ve hakkında konuşmamızı sağlayan şey ise bilinçtir. Bilinç de tıpkı her şey gibi bütünlüğün içeriminde tüm bütüne dağılmış (sırayet etmiş, kuşatmış, istiva etmiş) bir biçimde vardır. Bütünlüğün holoarşik yapısı itibarıyla bilinç, örtük düzen boyutunda külli bilinç olarak anlaşılmaktadır. Töz itibarıyla bu mutlak bütünden başka bir şey mevcut değilse bile bu tözün kendi mahiyeti ontik başkalaşımaları içermektedir. Bu başkalaşımalar bilinç bağlamında “cüzi bilinç” ontik sahasına neden olmaktadır. Cüzi bilinç tözsel monizmden ayrı değildir ancak kendi ontik düzeyinde külli olandan farklıdır. Biz insanların bilinçlerini de içeren bir varlık sınıfı olan cüzi bilinçler örtük düzende bilebildikleri ölçüde bilinçlenen ve böylece kendi gerçekliklerini simüle eden varlıklardır.

Simülatif evren ise cüzi bilinçlerin örtük düzendeki holohareketleri ile örtük düzende kendi imkân sahası dahilinde bilinçlenmesi ile oluşmaktadır. Örtük düzenin sabit bütünlüğünde gerçekleşen bu holohareketler bildiğimiz tür bir hareket değildir. Cüzi bilinçlerin hiçbir şeye zamansal öncelik ve sonralığı bulunmayan bu hareketleri örtük düzendeki anlar arasında sıçramalara neden olmaktadır. Esasında mutlak bütünlüğün gerçekliği sebebiyle cüzi bilincin tüm süreci zaman dışıdır ancak sınırlılığı sebebiyle örtük düzendeki her şeyi bilemediği gibi bildiklerini de “zaman” olarak adlandırdığımız bir akışla idrak edebilmektedir; anları tek bir şey olarak idrak edememektedir. Böylece cüzi bilinçler uzay/zaman dediğimiz maddi düzlemin, yani gözlemlediğimiz evrenin varlık nedeni olmuş olur. Ayrıca birçok cüzi bilincin farklı temas noktaları ile aslında birbirleri ile ilişik olmaları sebebiyle hepsi bir tür akış ile “ortak evren” kavramıyla yaşamaktadırlar. Cüzlerin simüle ettikleri âlem imgelemleri kendi görelî sınırlılıkları sebebiyle hem birbirlerinden hem de mutlak gerçekliktekenden farklı olmaktadır. Oysaki örtük düzende olmak bakımından her şey bir bütündür.

Sonuç olarak holo (bütün) grafik sıfatının ardına sığınarak bahsettiğimiz örtük düzen; anlamı, anlam vereni, anlam verileni ve aslında tümünü bir bütün olarak kapsayan bir bütünlüktür. Madde de bilinç de bu bütünlüğün içeriminde bir bütün olarak mevcuttur. Simülatif evren ise biz insanlar gibi bilinç sahibi sınırlı varlıkların, yani külli bilincin sınırlı cüzlerinin bu bütünlüğü nesnesi konumuna alması ve sınırlı kapasitesi ile bilmesi sonucu var ettiği cüzi bir düzeydir. Kaynağı gerçekliktir ancak kendisi yanılsamalıdır. (Baki, 2005, ss. 46, 43, 69-70; Bohm vd., 1996, ss. 8, 11; Currivan, 2018, s. 241; Talbot, 2004, ss. 80-81; Weber, 1996b, s. 96; Wilber, 1996a, s. 19) Bu ilkeleri ışığında holografik ve simülatif evrenler paradigmasının çift kutuplu bir monizm olduğu ifade edilebilir. Özellikleri dolayısıyla bu monist yapının ulu bir bütünlük olduğu ifade edilebilir; ancak, nitelikleri sebebiyle her ne kadar bu yapının bir tür Tanrı tasavvuru olarak ifade edilebileceği fikrine yakın olsak da bu konu ayrıca değerlendirilmeli ve tartışılmalıdır.

Kaynakça

- Arıcan, M. K. (2000). Spinoza'nın Hürriyet Anlayışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), Makale 4.
- Aydoğan, H. (2022). Plotinos Felsefesinde Sudur ve Hipostaz Sisteminin Düzeni Üzerine. *Eskiye*, (46), 115-144.
- Ayverdi, İ. (2020). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Tek Cilt)*. Kubbealtı Neşriyat.
- Baki, A. (2005). *Holografik Bakış*. Kitsan Basım Yayın.
- Battista, J. R. (1996). Holografik Model, Holistik Paradigma, Enformasyon Teorisi ve Bilinç (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.; 6. bs.). Doğu Batı Yayınları.
- Berman, B., & Lanza, R. (2020). *Biyomerkezcilik: Yaşam ve Bilinç Evrenin Gerçek Doğasını Nasıl Aydınlatır?* (A. D. Yurdakul, Çev.). Destek Yayınları.

- Bohm, D. (2002). *Wholeness and the Implicate Order*.
- Bohm, D., Wilber, K., Weber, R., & Capra, F. (1996). *Holografik Evren 2: Fizik Mistisizm İlişkisi* (K. Wilber, Ed.; A. Çakıroğlu, Çev.). Kuraldışı.
- Bostrom, N. (2003). Are We Living In A Computer Simulation? *The philosophical quarterly*, 53(211), 243-255.
- Boyut. (2025). İçinde *Vikipedi*. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Boyut&oldid=35879252>
- Capra, F. (1996). Holonomi ve Potinbağı (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü* (3. bs.). Paradigma Yayınları.
- Coşkun, S. (2016). Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant. *Dört Öge*, (9), 139-156.
- Currian, J. (2018). *Kozmik Hologram* (N. Soysal, Çev.). Omega Yayınları.
- Dyctwald, K. (1996). Holografik Teori Üzerine Yorumlar Holografik Paradigma Üzerine Düşünceler (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Eden, S. (2023). *Holografik Evren Gerçeklik Algısının Holografik Modellemesi*. Gece Kitaplığı.
- Emiroğlu, İ. (2023). *Klasik Mantığa Giriş* (5. bs.). Elis Yayınları.
- Ferguson, M. (1996). Karl Pribram'ın Değişen Gerçekliği (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Hançerlioğlu, O. (2013). *Felsefe Ansiklopedisi* (C. 1-9). Remzi Kitabevi.
- Hulusi, A. (2000). *Tek'in Seyri*. Kitsan Basım Yayın.
- Karadaş, C. (2015). İnsan Fiilleri. İçinde Ş. A. Düzgün (Ed.), *Kelam El Kitabı* (5. baskı). Grafiker Yayınları.
- Keen, S. (1996). Kendini Sevmek ve Kozmik Bağlantı (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Keskinkılıç, E. (2012). *Tanrı İnsanda Uyur İnsanda Uyanır*. Sınırötesi Yayınları.
- Larousse, M. (1992). *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi* (C. 9). Sabah Gazetesi.
- Le Robert (with Internet Archive). (2007). *Le nouveau petit Robert dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris : Le Robert. <http://archive.org/details/lenouveaupetitro0000lero>
- Leibniz, G. W. (2020). *Monadoloji* (D. Çetinkasap, Çev.; 2. bs.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Loye, D. (1983). *The Sphinx And The Rainbow: Brain, Mind, And Future Vision* (1st ed). New Science Library ; Distributed in the U.S. by Random House.
- Mazur, J. (2022). *Zaman İllüzyonu: Ölçülen Zaman Mitimiz* (T. Göbekçin, Çev.). Pafoma Yayınevi.

- Okak, M. E. (2023). Evren Bir Hologram Mı? *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, (665), 46-52.
- Pribram, K., Bohm, D., Ferguson, M., & Capra, F. (1996). *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (K. Wilber, Ed.; A. Çakıroğlu, Çev.; C. 1). Kuraldışı.
- Rosenthal, M., & Yudin, P. (1997). *Felsefe Sözlüğü* (A. Çalışlar, Çev.; 5.). Sosyal Yayınları.
- Sayan, B. Y. (2025). *Holografik ve Simülatif Evrenlerde Özgürlük* [Yüksek Lisans Tezi]. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shimotsu, J. (1996). Marilyn Ferguson'un Değişen Gerçekliği'nin Basitleştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Baskısı (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Talbot, M. (2004). *Holografik Evren* (G. Tekçe, Çev.). Ruh ve Madde Yayınları.
- Tanrıverdi, H. (2012a). *İnancın Rasyonelliği Sorunu*. Gümüşhane Üniversitesi.
- Tanrıverdi, H. (2012b). Vahdet-i Vücut ve Panteizm Karşılaştırması. *Dini Araştırmalar*, 15(40), Makale 40.
- Tanrıverdi, H. (2016). *Meşşai Felsefede Tanrının Bilgisi Meselesi*. Hermes Ofset.
- Timuçin, A. (1994). *Felsefe Sözlüğü*. İnsancıl Yayınları.
- Weber, R. (1996a). Alan Bilinci ve Alan Etik'i (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Weber, R. (1996b). Büzülen-Genişleyen Evren—David Bohm İle Bir Söyleşi (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Weber, R. (1996c). Fizikçi ve Mistik/ Aralarında Bir Diyalog Olabilir mi? David Bohm İle Bir Söyleşi (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 2: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 2). Kuraldışı.
- Weber, R. (1996d). Gözden Geçirilmiş Fiziğin Taosu: Fritjof Capra İle Bir Söyleşi (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 2: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 2). Kuraldışı.
- Welwood, J. (1996). Holografik Paradigma ve Deneyimin Yapısı (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde K. Wilber (Ed.), *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Wilber, K. (Ed.). (1996a). Fizik, Mistisizm ve Yeni Holografik Paradigma: Eleştirel Bir Değerlendirme (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde *Holografik Evren 2: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 2). Kuraldışı.
- Wilber, K. (Ed.). (1996b). Gerçeklik Hakkında Yeni Bir Perspektif/ Brain-Mind Bulletin'in Güncelleştirilmiş Özel Baskısı (A. Çakıroğlu, Çev.). İçinde *Holografik Evren 1: Gerçeğin Yeni Bir Yorumu* (C. 1). Kuraldışı.
- Yasa, M. (2005). Panenteizmin Tarihsel Ardalını Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18-19), Makale 18-19. <https://doi.org/10.17120/omufd.67414>

Yeşilyurt, T. (2015). Matüridilik-Eş’arilik Karşılaştırması. İçinde Ş. A. Düzgün (Ed.), *Kelam El Kitabı* (5. baskı). Grafiker Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.